

Резворович К. Р.,

*доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Лазарєва О. Л.,

*курсант навчальної групи ДР-242
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

РОЛЬ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ЗДІЙСНЕННІ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

THE ROLE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN CONDUCTING CIVIL JUSTICE DURING A STATE OF WAR IN UKRAINE

Наукова стаття має на меті дослідження впливу цифрових технологій на функціонування цивільного судочинства, особливо під час воєнного стану, оголошеного у відповідь на збройний конфлікт. Автори розглядають сучасні тенденції використання інформаційно-комунікаційних та цифрових засобів, електронних систем у судових процедурах, оскільки вони виступили вирішальним фактором у забезпеченні доступу до правосуддя в умовах, коли традиційне судочинство ускладнене через безпекові загрози та інфраструктурні пошкодження.

В роботі проаналізовано нормативно-правову базу, що регулює застосування цифрових інструментів в цивільному судочинстві в Україні. Автори досліджують зміни, внесені до процесуального законодавства, які дозволяють проведення судових засідань у відеоконференційному режимі, використання електронних доказів та електронного документообігу.

Наукова робота висвітлює важливість впровадження електронних систем у роботу судових установ, зокрема електронного документообігу, електронної реєстрації справ, та інших інструментів, які сприяють прискоренню судових процесів та підвищенню їхньої доступності для громадян.

Особлива увага приділяється застосуванню цифрових технологій для вирішення питань кризового управління в судовій системі під час воєнного стану в Україні. Авторами досліджено та проаналізовано можливості використання сучасних інформаційних систем технологій для забезпечення безпеки та стабільності у сфері правосуддя, а також в контексті забезпечення прав громадян під час воєнних конфліктів.

На основі проведеного дослідження автори роблять висновки щодо переваг і викликів, пов'язаних із впровадженням цифрових технологій у цивільне судочинство в умовах воєнного стану, та надають рекомендації для оптимального використання цих технологій для забезпечення ефективного функціонування правосуддя в непередбачуваних обставинах.

Ключові слова: *цифрові технології, цивільне судочинство, воєнний стан, відеоконференція.*

The scholarly article aims to explore the impact of digital technologies on the functioning of civil litigation, particularly during martial law declared in response to armed conflict. The authors examine modern trends in the use of information and communication technologies and digital tools, as well as electronic systems in judicial procedures, as they have become crucial in ensuring access to justice under conditions where traditional litigation is complicated by security threats and infrastructure damage.

The study analyzes the legal framework regulating the application of digital tools in civil litigation in Ukraine. The authors investigate amendments made to procedural legislation that enable court sessions via video conference, the use of electronic evidence, and electronic document management.

The research highlights the importance of implementing electronic systems in judicial institutions, including electronic document flows, electronic case registration, and other tools that expedite judicial processes and enhance their accessibility to citizens.

Particular attention is given to the use of digital technologies for crisis management in the judicial system during martial law in Ukraine. The authors explore and analyze the possibilities of using modern information system technologies to ensure security and stability in the justice sector, as well as in the context of protecting citizens' rights during armed conflicts.

Based on the conducted research, the authors conclude about the advantages and challenges associated with the implementation of digital technologies in civil litigation under martial law, and provide recommendations for optimal use of these technologies to ensure the effective functioning of justice in unpredictable circumstances.

Key words: *digital technologies, civil justice, armed conflict, video conferencing.*

Умови воєнного стану, що склалися в Україні, створюють значні труднощі для реалізації права на судовий захист своїм правам, свободам та інтересам. Очна форма судового засідання стала неможливою на територіях, де ведуться активні бойові дії. Це поставило під загрозу реалізацію права громадян на доступ до правосуддя, оскільки унеможливило для них участь в судовому процесі. У відповідь на це було впроваджено ряд змін до нормативно-правових актів, які регулюють застосування цифрових технологій у сфері правосуддя. Зокрема, було дозволено проводити судові засідання в режимі відеоконференцз'язку. З точки зору цивільного права, застосування цифрових технологій у сфері правосуддя має ряд переваг, які є особливо актуальними в умовах воєнного стану. По-перше, це дозволяє забезпечити доступ до правосуддя громадянам, які проживають на територіях, де ведуться активні бойові дії. По-друге, це дозволяє забезпечити ефективне та оперативне вирішення судових спорів. По-третє, це дозволяє підвищити прозорість та відкритість судового процесу.

Аналізом подібних проблем в цивільному праві займалися немало вчених. Наприклад Ю.С. Павлова розкривала питання цифрових технологій для проведення судових засідань та інших судових процедур, Н.Ю. Голубева описувала низку особливостей виконавчого провадження в умовах воєнного стану в Україні, а також В. Комаров, Н. Сакара, О. Самборська, О. Угриновська, які не одноразово підіймали питання цифрового судочинства, як в цивільному праві, так і в інших його гілках.

Поширення цифрових технологій в сучасному суспільстві впливає на різні сфери життя, включаючи систему правосуддя. Особливо актуальним стає питання цифрової трансформації судочинства під час воєнного стану, що охоплює всю територію України. В цих умовах здійснення цивільного правосуддя стикається з обмеженнями, враховуючи особливості безпекової ситуації на певних територіях. У зв'язку з цим виникають труднощі, пов'язані з гарантуванням прав громадян на справедли-

вий судовий захист, що вимагає переосмислення форми проведення судових засідань. В умовах воєнного стану, де у правовому вимірі заборонено скорочувати чи прискорювати будь-які форми судочинства, перехід від очних судових засідань до дистанційних стає необхідним. Ця ситуація породжує важливу проблему, а саме неможливість безперебійної роботи судів під час воєнних дій. З метою вирішення цієї проблеми внесено зміни до нормативно-правових актів, спрямованих на вжиття невідкладних заходів для забезпечення нормального функціонування судової влади в умовах воєнного стану.

Отже, виникає необхідність визначення ролі цифрових технологій у забезпеченні доступу громадян до правосуддя, з урахуванням особливостей ведення воєнних дій. Це вимагає впровадження ефективних інформаційно-комунікаційних засобів та електронних систем, які сприятимуть забезпеченню безпеки і стабільності у правовій системі, а також забезпечать гарантований доступ громадян до правосуддя навіть в умовах воєнного конфлікту.

Зокрема, Н.Ю. Голубева розкривала особливості виконавчого провадження в умовах воєнного стану, Ю.С. Павлова описувала електронне судочинство під час воєнних дій, а А.С. Гончарук досліджувала правила поновлення процесуальних строків в умовах війни. Окрім цього, вивчали питання реалізації судочинства такі вчені, як В.О. Рязановський, Ю.Ю. Цал-Цалко, Д.П. Цвігун.

Воєнний стан дуже вплинув на систему цивільного судочинства зазначається в теоретико-правових і організаційно-процесуальних змінах, які стають необхідними для ефективної функціонування судів України під час воєнних дій [5, с. 39]. Ці зміни, в основному, обумовлені тим, що деякі суди розташовані на тимчасово окупованих територіях або в областях, які перебувають під активним обстрілом. Крім того, цивільне судочинство стикається з труднощами через неможливість деяких учасників судового процесу особисто з'явитися перед судом, наприклад, через їхню службу в Зброй-

них Силах України або інших військових формуваннях, задіяних у воєнних діях або антитерористичних операціях. Відповідно до чинного Цивільно-процесуального кодексу України [3], існують механізми регулювання подібних ситуацій, які були визначені до введення воєнного стану в Україні. Один із таких підходів передбачає можливість проведення судових засідань у формі відеоконференції, що стало особливо актуальним під час протидії пандемії COVID-19. Використання цієї технології дозволяє учасникам справи брати участь у судовому розгляді дистанційно. У такому контексті залучення цифрових технологій стає важливим етапом для забезпечення ефективності цивільного судочинства та вирішення цивільних справ у надзвичайних умовах.

У зв'язку з воєнним станом, учасники судового процесу і сам суд впроваджують так звані «карантинні процесуальні норми», оскільки суттєвих змін до Закону про цивільний процес (ЦПК) не внесено. Наприклад, суд може продовжити строки розгляду справи за заявою сторінки, якщо виконання процесуальних дій у визначений термін неможливе через обмеження, введені у зв'язку з карантином. Також, суд може відновити пропущені строки з врахуванням обставин, пов'язаних із воєнним станом [3].

За словами Голови Верховного Суду, Всеволода Князева, воєнний стан є вагомою причиною для пропуску строків, проте кожен суддя має враховувати це індивідуально в межах конкретної справи [6]. Хоча цивільно-процесуальне законодавство не передбачає можливості таких дій суду, у випадках фактичної необхідності, сторони можуть подати клопотання про пропущення строку [6, с. 3].

Ще однією актуальною проблемою у цивільному судочинстві під час воєнного стану є зміна підсудності територіальних судів через їхнє розташування на тимчасово окупованих територіях або їхнє знищення, що може призвести до втрати провадження. Громадяни, внаслідок цього, можуть втратити можливість отримати копії судових рішень у своїх цивільних справах [5, с. 30].

У таких випадках, стороні мають право звернутися до відповідного суду і подати заяву про відновлення втраченого судового прова-

дження. Розгляд справи знову розпочинається новим суддею, якщо той, що розглядав справу, був переведений на безпечну територію. Однак, якщо суддя залишився на попередньому місці, він може продовжити вирішення спору з моменту, на якому воно призупинилося [9]. російська збройна агресія створює виклик для української системи правосуддя. Головним завданням у таких умовах є адаптація норм процесуального законодавства до потреб сучасності. У боротьбі з воєнною загрозою та глобальними небезпеками, важливим є розробка та впровадження інноваційних методів та засобів, які забезпечать право громадян на доступ до суду у віртуальній формі [6, с. 46].

Слушно зазначили в своїй роботі Резворович К. та Щербина Д.: «На сьогоднішній день судовою системою знаходиться, так би мовити, «на військових рейках», тобто українські суди поділились умовно на дві ланки: ті, що не можуть працювати зараз у зв'язку з окупацією (всі справи передаються до іншого суду на безпечній території), та ті суди, що працюють в штатному режимі, тобто справи здебільшого проводяться в режимі відеоконференції, за поданням відповідного клопотання розгляд справ судом може проходити без учасників справи».

Однією з важливих цілей держави, особливо в умовах воєнного стану, є гарантування права на доступ до суду в електронній формі. В роботі Верховного Суду виявились два підходи щодо прийнятності звернення до суду з електронним процесуальним документом, підписаним електронним цифровим підписом.

Перший підхід визнає направлення звернення через підсистему «Електронний суд» належним та допустимим. Другий підхід передбачає направлення звернення на офіційну електронну адресу суду, що також є належним і допустимим, хоча цей момент ще не врегульований на рівні законодавства [14].

Рішення Верховного Суду у справі № 565/195/19 визначило, що при поданні особою заяви на електронну адресу суду вона повинна обов'язково містити електронний цифровий підпис (ЕЦП), а не просто відсканований підпис. Це обумовлено тим, що без ЕЦП неможливо створити процесуальний документ, і якщо особа подає заяву з відсканованим підписом, це вважається невідповідністю вимо-

гам процесуального законодавства. Цей вимогливий підхід є ключовим для функціонування модулів Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи (ЄСІТС), яка діє в судах відповідно до положень статті 14 Цивільно-процесуального кодексу України [8].

Згідно зі статтею 43 Цивільно-процесуального кодексу України, процесуальні документи заповнюються відповідно до Положення про Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи (ЄСІТС) і скріплюються електронним цифровим підписом (ЕЦП). Іншими словами, для того щоб заява була автентифікована в інформаційних системах, вона повинна обов'язково містити ЕЦП [3].

Створення додаткового каналу комунікації між судами та учасниками судових процесів через застосунок «Дія» є значущим кроком у цифровізації судової системи. Завдяки цьому застосунок громадяни можуть отримувати повідомлення про судові засідання, копії судових рішень та виконавчих документів, а також сплачувати судовий збір. Це стало можливим після затвердження Порядку електронної інформаційної взаємодії між Єдиним державним реєстром судових рішень та Єдиним державним веб-порталом електронних послуг «Портал Дія» спільним наказом Міністерства цифрової трансформації України та Державної судової адміністрації України від 19.04.2021 № 56/126 [7].

Інформаційна взаємодія між системами відбувається автоматизованим способом за допомогою прикладних програмних інтерфейсів та засобів технічного та криптографічного захисту інформації, забезпечуючи виконання вимог чинного законодавства, і ця взаємодія здійснюється безоплатно.

У 2022 році була розпочата розробка сервісу, який автоматично надсилає судові повістки, повідомлення та виклики через месенджер Viber. Впровадження цього сервісу відбулося 15 лютого 2023 року [6]. Надсилання та доставка таких повідомлень на Viber фіксуються в автоматизованій системі документообігу суду для запобігання їхньому видаленню чи корегуванню. Це спростило електронну комунікацію судів з учасниками судового процесу, сприяючи реалізації їхнього права на доступ до правосуддя і є додатковим кроком у діджиталізації

українського судочинства. Однак варто відзначити, що, згідно з частиною 13 статті 128 ЦПК України, засоби мобільного зв'язку можуть використовуватися для повідомлень, але чинне законодавство не чітко регламентує використання месенджерів, таких як Viber, як доказу належного повідомлення учасника судового процесу [3].

Вирішальне значення має усунення законодавчих прогалин та виправлення невизначеностей у регулюванні питань процесуально-технічного характеру, особливо в умовах воєнного стану.

Відзначається, що більшість аспектів цього підходу залишаються невизначеними на рівні чинного законодавства. Наприклад, однією з проблем є відсутність чіткого визначення розміру судового збору при поданні електронних документів. Раніше розглядалося питання про застосування 0,8 коефіцієнту для зменшення розміру ставки судового збору при електронній подачі [2], але ця норма досі не набрала чинності. Зазначаємо насущну потребу у відмові від цих висновків та зниженні коефіцієнта для електронної подачі процесуальних документів.

Важливим аспектом в цьому контексті є впровадження нових цифрових продуктів, зокрема модулів та підсистем Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи (ЄСІТС), які спрямовані на забезпечення освітнього, кадрового та методичного супроводу [1]. Це не лише дозволяє забезпечити громадянам право на доступ до правосуддя за допомогою інноваційних інструментів, але й поліпшує функціональні можливості автоматизованого аналізу баз даних для ефективного управлінського прийняття рішень. Також це сприяє стандартизації процесів автоматизованого обігу документів та керування справами як у вертикальному, так і у горизонтальному напрямках.

Висновки. Розглядаючи впровадження інноваційно-комунікаційних засобів у судову систему, слід підкреслити, що це не лише гарантує та забезпечує право громадян на доступ до правосуддя в умовах воєнного стану, але й сприяє підвищенню ефективності функціонування судової системи в цілому. Навіть при впливі збройної агресії Російської Федерації, що відбивається на роботі суддів, зако-

нодавчі ініціативи вказують на тенденцію до спрощення процедур та впровадження цифрових технологій.

Умови воєнного стану породжують проблеми, зокрема, зміну підсудності територіальних судів через їхнє перебування на тимчасово окупованих територіях або знищення, що може вести до втрати провадження. Громадяни, у таких умовах, зазнають труднощі у здобутті копій судових рішень у своїх цивільних справах. Рекомендується активніше переходити на електронний документообіг для вирішення цієї проблеми.

Важливим аспектом є питання допустимості звернення до суду з електронним процесуальним документом, підписаним електронним цифровим підписом (ЕЦП). Відзначено, що заява вважається відповідною вимогам процесуального законодавства лише у випадку, коли вона заповнена згідно з Положенням про Єдиную судовою інформаційно-комунікаційною системою (ЄСІТС) та містить виключно ЕЦП, а не відсканований підпис.

Додатковим етапом в цифровізації стає використання месенджера Viber для відсилання судових повісток, що, проте, не має чіткого законодавчого регулювання. Запропоновано доповнити статтю 128 ЦПК України для визначення Viber як доказу належного повідомлення учасника судового процесу.

З метою підвищення ефективності судів у умовах воєнного стану та забезпечення доступу до правосуддя, рекомендується реалізувати конкретні заходи, такі як створення єдиної програмної платформи, усунення законодавчих прогалин, впровадження нових цифрових продуктів та проведення комунікаційних заходів для підвищення цифрової грамотності населення. Надані рекомендації не лише допоможуть адаптувати діяльність судів до сучасних умов, а й сприятимуть європеїзації судової системи, створюючи доступне, прозоре, ефективне та незалежне судочинство. Майбутні дослідження будуть спрямовані на визначення подальших кроків у цифровізації судочинства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України Про судоустрій і статус суддів. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2016. № 31. ст. 545.
2. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30, ст. 141.
3. Цивільний Процесуальний Кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2004. № 40-41, 42. ст. 492)
4. Ми всі згуртувалися і намагаємося швидко вирішити питання, що виникають у судовій системі у зв'язку з війною – Голова ВС. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1267529/>
5. Привиденцев О. Г. Особливості здійснення цивільного судочинства в умовах воєнного стану. Прикарпатський юридичний вісник. 2022. № 1. С. 54–57.
6. Гончарук А. С. Проблеми здійснення цивільного судочинства в умовах війни. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2022. Т. 2. С. 809–812.
7. Рязановський В. О. Принцип процесуальної економії в системі принципів цивільного судочинства. Юридичний вісник. 2022. С. 34.
8. Цвігун, Д. П. Проблеми захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб органами прокуратури в цивільному судочинстві. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. № 37. С. 60–63.
9. Цивільне судочинство та виконавче провадження в умовах воєнного/ за заг. ред. Н. Ю. Голубєвої. Одеса : Фенікс. 2022. 155 с.
10. Резворович, К., & Щербіна, Д. (2023). ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. Молодий вчений, 2 (114), 86-89. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-2-114-17>